

»nuntiatis nobis, et omnino ex illa causa pendens«. Neque eludere haec Patrum suorum dicta Graeci adsequuntur reponentes, et intelligendos illos esse de Spiritu Sancti donis, quae certe a Patre et Filio procedunt, tamquam effectus temporales, et toti Trinitati communes; et laudatos Patres Spiritum Sanctum per Filium procedere vnice dixisse, quatenus eius processio a Patre, ordine originis, posterior est Filii processione. Addunt deinde, Basilii testimonium ex codice falsato esse de promptum. Haec autem, aliaque his similia mera sunt effugia, quae tandem in Concilio Florentino adhibere Graeci coacti sunt. In adlatis enim textibus sermonem esse de aeterna Spiritus Sancti Processione contextus ipse verborum exprimit: dicitur siquidem Spiritum Sanctum esse eiusdem essentiae cum Filio, sola principii ratione differre; esse illum ab ambobus, ceteraque, quae neutriquam de donis dici possunt, utpote quae sint effectus temporales, et creati. Deinde apud laudatos Patres idem omnino esse procedere ex Filio, et procedere per Filium, quemadmodum vbi Scripturae de Verbo diuino referunt, quod omnia per ipsum facta sunt, edocentur Verbum cum Patre esse rerum omnium principium, et causam. Locum tandem M. Basilii genuinum esse in Florentina Synodo ostendit Ioannes Praedicatorum Ord. Theologus aduersus Marcum Ephesium ex MS. vetustissimo, longe ante exortam quaestionem de Spiritu Sancti processione exarato. Quod si reuera posthac Basiliana scripta corrupta sunt, a Graecis, non a Latinis id factum agnoscitur. Haec in confutandis Graecorum responsis.

Adsertum vero Latinorum Patrum traditio quoque confirmat; eorum praecipue, qui ea floruerunt aetate, qua Occidentales a Graecis tamquam veri Catholici habebantur. Ambrosius itaque scribit (5): »Spiritus quoque Sanctus quum procedit a Patre et Filio non separatur a Patre, non separatur a Filio«. Augustinus (6): »sicur ergo, inquit, non credamus quod etiam de Filio procedat Spiritus Sanctus, quum Filii quoque ipse sit Spiritus«? Leo Magnus habet (7): »aliud esse qui genuit, aliud qui genitus est, aliud, qui ab utroque procedit«. Verum quum Graeci hanc esse fidem Latinorum Patrum profiteantur, atque statutum hoc dogma a Synodis Lateranensi IV., Lugdunensi II., et Florentina pro hac potissimum causa coniuncta, haud opus est fusiori calamo haec persequi.

Ergo

(5) Lib. I. de Spiritu Sancto, cap. 10.

(6) Tract. xcix. in Ioann. Epist. xciii.

Ergo postremo loco theologicas rationes in eiusdem argumenti confirmationem adducamus. Harum prima sit: in Filio saluatori proprietatis Vnigeniti, quoniam immediate, et proxime ab vno est, a Patre nimirum, ut docent Nissenus (8), et Basilii (9): si ergo Spiritus Sanctus a solo Patre immediate, et proxime procederet, iam et ipse rationem Geniti haberet, neque discrimen esset inter diuinam generationem et processionem. Altera sit: Filius habet quaecumque habet Pater, sola excepta ingeniiti ratione: expressum hoc est in Euangelio; et contestantur Patres Graeci, Damascenus (10), Nazianzenus (11), alii. Non communicatur autem paternitas Filio, quia cum eo opponitur relatiue, uti saepius diximus. Ergo si quidquid Pater habet, habet et Filius, profecto etiam is hoc habet, ut sit Spiritus Sancti principium. Alias, et quidem validissimas rationes legere est in D. Thoma (12). At Scotus, eiusque Discipuli, quibus subtilitates et hypotheses mirifice placent, minus efficaces eas omnes habent; tenentes quod etsi Spiritus Sanctus a Filio non procederet, ab illo etiam distingueretur: Sinamus tamen acutos homines in suo sensu abundare, quantumuis nobis subtilia haec non probentur.

CAPVT V.

Controuersiarum, quae de Spiritu Sancti processione exortae sunt, historicam continet narrationem. Graecorum impetus irritos ostendit.

Omnium primus quotquot aperte Spiritum Sanctum a Filio etiam procedere negauerunt, Theodoretus post Nestorium iure censetur. Hic enim Cyrillum damnauit (1), quod adseruisset de Spiritu S. loquens, »proprium esse Filii Spiritum«; addiditque, id esse »blasphemum et impium«, si ita intelligeret, »ut ex Filio, aut per Filium existentiam haberet«. Ab hac vero sententia illum decessisse, sua pro Nestorio scripta reuocando, atque a magna Chalcedonensi Synodo absolutum; in Ecclesiae communione vitam finisse, licet fateamur, falsam eius tamen de Spiritu Sancti processione sententiam ad plurimos Graecorum (jan et ad Damascenum quoque?) per-

(8) In Lib. ad Ablaium.

(9) Epist. xliii.

(10) Cap. vii. Op. Theologici.

(11) Orat. in Pentecosten.

(12) In Op. contra Graecos.

(1) In Disputatione contra eundem et in Confut. Anathematismi Noni.

permanasse, à nemine vocari in dubium potest. Antequàm itaque Photii aetatem Graecorum cum Latinis pugna: id quod aduersus quorundam Recentium Criticorum opinionem vetus Francorum historia ob oculos omnium ponit. Legimus siquidem, Pipino regnante, habitum ad Gentiliacum prope Parisios Concilium anno Christi 766. ad dirimendam, quae Latinos inter et Graecos feruebat, controuersiam; an a Patre solo, an et a Filio Spiritus Sanctus esset: legimus deinde post annos duos et quadraginta rursus de eadem quaestione Synodum Aquisgranis celebratam; atque in eadem definitam Spiritus Sancti a Patre Filioque processionem: quam definitionem vt Leo III. Rom. Pontifex confirmaret, Carolus Magnus per Legatos suos Bertharium Episcopum Wormacensem, Adelardum Corbeicensem Abbatem, et Iesse Ambianensem Episcopum, obtinuit. Vehementius tamen post haec eodem illo saeculo iactata quaestio ista est, et in apertam erupit haeresim, auctore praesertim Phorio Spadone, qui, per vim abiecto Ignatio, Sedem Constantinopolitanam inuaserat. Et haec est, quae Criticos mouit, caussa, vt illum erroris huius Arripicem dicerent, quod aperta contentione in Catholicum Dogma primus ille sit inuectus, ac multis argumentis, et sophisticis astutiis labefactare adgressus. Homo obscurissimus, ad totius Orientis exitium natus, atque ab octaua generali Synodo damnatus; quem Graeci deinceps sequuti, horrendam ipsius blasphemiam vclut publicam reseram habuere, qua se a Latinis disiungerent. Post ipsius autem Photii mortem Anselmus Cantuariensis Episcopus erudite ac subtiliter pro Latinis de ea quaestione disseruit, et aduersariorum impetum atque audaciam compressit in Concilio Barensi anno 1097. habito, Urbano II. Rom. Pontifice. Summam Disputationis illius in librum redegit Anselmus, quem de processione Spiritus Sancti contra Graecos inscripsit. Post, Innocentio III. Pontifice, Graeci ad Ecclesiae Catholicae communionem reuersi sunt, sua haeresi abiurata, vt ex Concilio Lateranensis IV. Decretis colligitur. Sed vt leuia, et mobilia sunt illorum ingenia, non diu in fide ac concordia permanserunt, sed pristinum in Schisma et errore lapsi sunt. Imperante Michaeli Pelacologo iterum concordiam cum Latinis inierunt in Concilio Lugduni ann. 1274. habito sub Gregorio X., pugnantibus aduersus domesticos suos Bleammyde, et Becco, Viris doctissimis ac sanctissimis inter Graecos. Verum quae pax metu magis ab illis expressa, quam sponte expetita fuerat, diuturna non fuit: mortuo

siquidem Michaeli Pelacologo ann. Christi 1283. statim ad pristinam dissensionem, et peruersum dogma relapsi Graeci sunt, Andronico Michaelis Filio Imperatore patrii Graecorum dogmatis fautore. Tandem cum Catholica Ecclesia inito foedere sociati sunt in Concilio Ferrariensi, siue Florentino, imperante Ioanne Pelacologo, qui cum Patriarcha, aliisque Graeciae primoribus eidem Concilio interfuit ann. 1439., Eugenio IV. Pontifice. Sed post Concilii celebrationem Marci Ephesini Praesulis opera, qui Florentino Decreto subscribere noluerat, plures Graecorum ad antiquum errorem redierunt: sunt tamen ex illis bene multi, qui Orientalibus Patriarchis minime obtemperantes, cum Occidentalibus fidei confessione communicant.

Qui vero in suo errore permansere Graeci, his etiam temporibus impetum in Latinorum Dogma faciunt, eisdem, quibus maiores sui consueuerant, argumentis. Ac I. argumentantur ex Scripturarum silentio, sub hac forma: dogma non est admittendum quod Scripturis non continetur: huiusmodi est de Spiritus Sancti processione Dogma Latinorum: quin expresse habetur Ioann. xvi. Spiritum Sanctum a Patre procedere, nulla Filii mentione facta: ergo neuiquam admittendum. II. argumentantur ex Patribus Graecis: negant enim omnes Filium esse fontem, caussam, ac principium Spiritus Sancti: ita Dionysius (2), Maximus (3), Athanasius (4), Nazianzenus (5), et alii. At si Spiritus Sanctus a Filio etiam procederet, Filius foret illius fons, caussa, ac principium: non ergo ab illo procedit. Quod si quid de Spiritus Sancti processione adcurate dixisse fatendum est, erit hoc vnum, illum non a Filio, sed a Patre per Filium esse: ita Nysenus (6), Cyrillus (7); Athanasius (8), ceteri. Deinde Theodoretus nedum negat aperte Spiritum S. a Filio procedere, sed etiam oppositum dogma Cyrilli impium, ac blasphemum adpellat. »Blasphemam, inquit (9), et in Spiritum S., dum non ex Patre solo ipsum adserit procedere, sed ex Filio habere existentiam«. Quae quidem Theodoreti sententia ex eo insuper amplectenda videtur, quin in eam suspicio cadere possit, quod quum in Ephesina Syno-

Tom. I.

Zz

do

- (2) Lib. de diuin. Nom. cap. 2.
 (3) In Epist. ad Marinum.
 (4) In Quaest. de nat. Dei.
 (5) Orat. xxiv. ad Episcopos.
 (6) In 1. adu. Eunomium.

- (7) Contra Palladium.
 (8) In Redarg. Eusebii, et Meletii.
 (9) In Epist. ad Monasteria, et in Confes. noni Ananem. Cyr.

do lecta, atque examinata illa fuerit vna cum Nestorii Symbolo, nec Synodus, nec Cyrillus ipse reclamauerunt.

Insuper Damascenus, qui octauo Ecclesiae saeculo floruit, imperante Leone Isaurico, Spiritus Sancti ex Filio processionem aduerteratur: scribit enim (10): »Spiritus S. et ex Patre esse statuimus, et Patris Spiritum adpellamus: at eum non esse ex Filio dicimus, sed Filii Spiritum nominamus«.

III. argumentantur ratione: si Spiritus S. a Patre Filioque procederet, essent duo Spiritus Sancti principia; tot enim ista forent, quot personae a quibus suum esse sumeret: sed vna res ab vno principio produci petit, vnaque actione, ne a se ipsa diuisa sit: non ergo a Filio Spiritus Sanctus est.*

Item: aut spirare est proprietatis personalis, aut essentialis: si essentialis, ipsi quoque Spiritui S. conuenire debet; essentialia enim toti Trinitati tribuuntur: si personalis, necesse est vt vni tantum personae competat; nequeunt siquidem personales proprietates ad inuicem communicari; alias Filio ingenti, ac actiua generatio conuenirent, quod absurdum est: ergo Patri soli competit esse Spiritus Sancti principium.

Rursus: Pater de se est sufficiens Spiritus Sancti principium: superfluit igitur aliud quodcumque. His potissimum momentis Latinorum Dogma adoriuntur Graeci; sed leuia isthaec esse, et inania facile est demonstrare.

Itaque ad primum respondemus, non ideo reiiciendum statim Dogma, quod in Scripturis non contineatur: neque enim solum scriptum Dei Verbum, sed traditum etiam, est fidei ac morum regula. Et quidem Graeci ipsi, vt dogma suum statuerent, non ad sacram tantum Scripturam, sed et ad Patrum traditionem perpetuo prouocarunt; quam vniuersalem, et omnino exploratam in hoc dogmate esse Iosephus Patriarcha Constantinopolitanus in Synodo Florentina testatus est.

Sed et responderi vterius poterit, implicite saltem dogma istud contineri in iis locis, in quibus Spiritus Sanctus dicitur Spiritus veritatis, miti a Filio, accipere de Filio, ab eo habere vt adnuntiet quae ventura sunt, ceteraque. Ideo autem in Ioann. textu dicitur tantummodo Spiritum S. a Patre procedere, vt ostendatur Patrem esse aliarum Personarum fontem et originem, nequam Filio de-

(10) Lib. 1. de Fide Orthodoxa, cap. 17.

negata principii ratione, ex quo etiam Spiritus S. sit. Atque consuetudo est haec Scripturarum, vt quae pluribus Personis sunt communia, vni tribuantur, non tamen cum aliarum exclusione: sic Ioann. 1. de Filio dicitur; *erat lux vera*, licet id etiam Patri et Spiritui S. conueniat. Sic et Act. 1. de Patre dicitur: »non est vestrum nosse tempora, quae Pater posuit in sua potestate«, quamuis tempora ex aequo in potestate Patris, Filii, et Spiritus Sancti sint.

Secundo argumento occurrendum primo responsione generali; post singula Patrum loca exponendo. Dicimus ergo, quod etiamsi libenter demus Patres Graecos in ea vere, quam illis adfingunt Aduersarii, sententia fuisse, non tamen eorum auctoritas tanti a nobis facienda foret, vt ratam vndeque eam haberemus; in opposita enim sententia fuisse Patres Latinos extra controuersiam est. Qui vero sint SS. PP. auctoritatis gradus, et quae eorum omnino firma, nec sine errore posthabenda sententia ex Melchiore Cano potissimum didicimus (11).

Respondetur deinde: Patres adserentes, solum Patrem esse causam, fontem, ac principium, ob specialem quamdam rationem id dicere, quod nempe, prima sit in Trinitate Persona, nec originem habeat ex alia; id vero non efficit, quod Filius Spiritum S. non producat, et sicut est Deus de Deo, lumen de lumine, sit quoque causa de causa, fons de fonte, et principium de principio. Non enim desunt Patres, qui Filium fontem, et causam Spiritus Sancti fateantur, vt Basilium, Athanasium, Chrysostomum, de quibus supra.

Falluntur etiam Graeci in eo quod addunt, veteres gentis suae Doctores solum concedere Spiritum S. esse a Patre per Filium, non ex Filio: animaduertere illi potuerant ita fuisse loquutos vt significarent, Filium non esse principium absque principio, et fontem sine fonte. Ipsi autem qui sic loquebantur Patres alibi, nec semel, a Patre simul et Filio Spiritum S. esse scripserunt: ita Nyssenus (12), Cyrillus (13), Epiphanius (14), alii. Nisi velimus ergo Viros summos, atque grauissimos pugnantia tradidisse, fateamur oportet harum loquutionum eandem esse significationem, et sensum. Itaque quemadmodum particula *ex* causalitatem, et efficientiam designat, sic et particula *per*: Genesis enim iv. legimus: »posse hominem

Zz 2

»per

(11) Lib. vii. de Sanct. Auct. cap. 3.

(12) In Epist. ad Nest.

(13) Hom. iiii. sup. *Pater noster*.

(14) In Ancorato.

per Deum «. Ioann. i. » Omnia per ipsum facta sunt «. Similia passim in sacris litteris leguntur; quibus caussalitas absdubio designatur. Scribit enim Chrysostomus (15): » nam Scriptura solet *per quem dicere ex quo*; velut quum dicit: *possedi hominem per Deum* «. Et Genadius (16), » non ne per verbum *per causam* possumus intelligere, vbi dicit S. Ioann. Euangelista, *omnia per ipsum facta sunt*? Quis negauerit vquam hic dictionem *per esse causam*, et per eam Filium creaturarum causam intelligi «?

Theodoretus locum nullum nobis facessit negotium; plus enim aequo Nestorii partibus fuit ille patrocinatus, et ab aliorum Graecorum doctrina recessit: hinc factum est, vt vniuersalis Ecclesia in v. et vi. Synodis congregata, ipsius aduersus Cyrillum scripta damnauerit. Falsum praeterea est, quod Ephesinum Concilium non damnarit quod de Spiritu Sancti processione, quum Nestorius in suo Symbolo, tum Theodoretus in sua confutatione impie docuerunt: nam adprobauit Epistolam Cyrilli ad Nestorium, et alteram ad orientales, consequenterque etiam dogma istud vniuersalis Synodus recepit. Ad haec: Nestorius adsererebat Spiritum S. non habere a Filio extantiam, vt eundem a Filio faceret alienum: Synodus ergo Nestorium damnans, et Spiritum S. non esse a Filio alienum, et ab eo procedere definiuit.

Verum demus, nec Synodum, nec Cyrillum arguisse, et condemnasse quod Nestorius ac Theodoretus scripserant: quid tamen inde? Erat haec incidens quaestio, de qua non erat Cyrillum inter et Nestorium praecipuum dissidium: non itaque mirandum quod Cyrillus de substantiali Christi diuinitate, quam Nestorius impugnauerat, tunc agens, quaestionem aliam adtingere noluerit: nempe Scriptores, vt proposito sibi scopo incumbant, omnino plerumque incidentes quaestiones, licet grauissimi ponderis, solent omittere.

Quod si tandem, responsionibus hisce in suo robore relictis, placeat Theodoretum depurgare, et illum non negasse Spiritus Sancti a Filio processionem in sensu catholico, sed vnice in sensu Eunomii, qui sua loquendi ratione Spiritum S. creaturam esse adfirmabat, Bertrius consulatur, qui id probabilius esse, post alios, scribere non dubitauit (17).

Ad Ioannis Damasceni testimonium quidam respondent, dimittebantur eius auctoritatem esse; quippe quod in errore Graecorum fuit.

(15) Homi. LIII. in Matth.
(16) Sect. II.

(17) De Theolog. Discip. Lib. VII.
cap. 18. Resp. 2. ad 4. arg.

fuerit, quod et S. Thomas aperte pronuntiat (18) his verbis: » ad tertium dicendum, quod Spiritum S. non procedere a Filio, primo fuit a Nestorianis introductum. . . . Et hunc errorem sequutus est Theodoretus Nestorianus, et plures alii, post ipsum; inter quos fuit etiam Damascenus: vnde in hoc eius sententiae non est standum. Quamuis a quibusdam dicatur quod Damascenus, sicut non confitetur Spiritum S. esse a Filio, ita etiam non negat ex illorum verborum «. Fuere itaque, vti S. Thomas postremis verbis insinuat, qui aliter obiectioni respondere tentarunt, Damascenum vindicando; quos inter nouissimus ipsius Damasceni operum editor Michael Le-Quien fecit (19), dudumque ante illum Cardinalis Besarion, cui Recentiores aliqui se adiunxerunt, demonstrantes, non aliam fuisse Damasceni sententiam, quam Spiritum S. a Filio non esse velut a principio sine principio, quum et ipse de principio sit, de Patre videlicet a quo procedit.

Sed pace adeo illustrium Damasceni vindicam dixerim, aliam esse expeditionem illum vindicandi viam. Certe Damasceni acate vigeat adhuc Macedonii et Eunomii haeresis, qui Spiritum S. esse ex Filio velut ex primaria et vnica causa creatrice aiebant, vt facilius suaderent esse creaturam, non Patri, Filioque consubstantialem. Itaque propter haereticos, qui ex solo Filio Spiritum S. esse dicebant, Damascenus ait, Spiritum S. *non dici ex Filio*, non vero ait, *non esse ex Filio*; quae duo longe distant, aliud quum sit *non esse*, et *non dici*. Sic enim Beata Virgo Maria Christipara est ex sententia etiam Synodi Ephesinae; quoniam vero Nestorius hoc utebatur vocabulo, vt duas in Christo insinuaret personas, Damascenus idem (20) scribit: » Christiparam Virginem non dicimus «. Ex his tamen responsionibus quisque quam maluerit, probet.

Tertium argumentum a ratione petitum sic soluitur: prima quidem ratio non id probat, quod Graeci vellent; quippe quum principia non multiplicentur ratione personae, aut suppositi, sed ratione operationis, et formae; quum Pater et Filius eandem habeant spirandi virtutem, non duo, sed vnum dicuntur et sunt Spiritus Sancti principium; quemadmodum tres simul Personae, quibus est eadem omnipotentia et creandi virtus, vnum sunt creaturarum principium.

Ad secundam rationem communiter respondetur, Spiracionem

es.

(18) Prima Parte, quaest. xxxvi.
art. 2.

(19) In i. Dissertat. Damascenica.
(20) Cap. 67.

esse personalem proprietatem, falsum tamen esse nullam proprietatem huiusmodi duabus Personis conuenire posse: conuenit siquidem duabus Personis amor, quo sese mutuo prosequuntur, qui certe amor principium est, quo duae illae Personae tertiam spirant, seu producant, quae est Spiritus Sanctus.

Quoniam vero personales proprietates illae sunt, strictae sumtae, quarum singulae singulis Personis conueniunt; cuiusmodi sunt Paternitas, Filiatio, et Processio; non incongrue dictum a quibusdam iudicamus, Spirationem esse proprietatem, non essentialem, nec personalem, sed notionalem; quam, quum non opponatur relatiue Filiationi, Pater Filio communicare debet.

Tertia ratio, si quid, nimis probat; Filium nempe et Spiritum S. nihil omnino contulisse ad vniuersi creationem; ad eam enim plusquam sufficiens fuit virtus creatiua, quae est in Patre. Concedimus ergo virtutem spiratiuam satis fuisse in Patre ad producendum Spiritum S., sed non inde sequitur inutilem illam in Filio esse: est siquidem vna eademque in vtroque; quum, vna excepta Paternitate, omnia quae Pater habet, Filio communia sint. Vnde falso supponit ratio adducta, dum Patrem principium Spiritus Sancti ponit per spirandi virtutem, distinctam quidem ab ea quae in Filio reperitur.

Argumentis, quae soluta reliquimus, addunt Graeci contra Latinos querellam de corrupto Symbolo Constantinopolitano per additionem particulae *Filioque*. Mirum quantum turgeant, quam clara voce tonent: nihil tamen hac criminatione iniquius. Quod vt demonstremus, ac cetera persequamur quae ad plenorem dissertationis huius notitiam faciunt, sequens caput instituiamus.

CAPVT VI.

De additione particulae Filioque ad Symbolum Constantinopolitanum agitur: quandonam, et a quibus inserta Ecclesiis fuerit, probabiliter declaratur: atque in Hispania nostra id primo contigisse demonstratur.

Particula *Filioque* iure fuit Symbolo inserta.

Hanc propositionem Florentina Synodus aduersus Foedifragos, quorum

rum caput fuerat olim Photius, tunc vero temporis erat Marcus Praesul Ephesinus, in fidei definitione his verbis firmavit: „definimus „insuper explicationem verborum illorum, *Filioque*, veritatis declaratione gratia, et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter Symbolo fuisse adpositam“. Quae ipsa Synodi definitio his momentis vltius roboratur: siquidem id licite ac rationabiliter potest modo Ecclesia, quod potuit temporibus Conciliorum Nicaeni I., Constantinopolitani I., et Chalcedonenis; vna nempe est quouis tempore Ecclesia, seu quae nunc floret, ac quae antiquitus floruit; eisdemque iure ac potestate donata: at Concilii Nicaeni aetate Arianorum haeresi serpente, Apostolorum Symbolo vocem *consubstantialem* inseruit, et Concilii CP. tempore, Macedoniana haeresi exorta, addidit Symbolo integrum de Spiritu Sancti diuinitate articulum, scilicet, „et in Spiritum S. Dominum, et viuificantem“, cetera demumque in Chalcedonenis diebus adiecit contra haeresim Eutychanam, „consobstantialem Patri secundum diuinitatem, et consobstantialem nobis secundum humanitatem“: potuit ergo et addere vocem *Filioque*, quin symbolum Nicaenum violaretur; quemadmodum illud haud violarunt Patres CP. et Chalcedonenses: neque huius particulae additio erit altera, vel noua Fidei professio, sicut nec fuit vobis *consobstantialis* additio; sed Fidei antiquae expositio.

Deinde: quod vetitum Ephesinae Synodi decreto dicitur, est tantum Fides, aut Symbolum Nicaeno contrarium; non eius additamentum, et expositio: nam si quaelibet additio verborum esset verita, vetitum esset proferre, et canere Symbolum CP., cui accessit articulus de diuinitate Spiritus Sancti; quod quidem Graeci ipsi canunt, ac proferunt, adserentes vnum in alio contineri. Idem argumentum posset ex Chalcedonensi Synodo instaurari.

Rursus: Ecclesia potest ea omnia Symbolo inserere, quae necessaria sunt, vt ab haereticis Catholicis discernantur; hunc enim ob finem Symbolo inserta sunt, quasi tessera, qua fideles ab iis qui extra Ecclesiam sunt, distinguantur; potest quoque ea inserere, quarum professionem ab haereticis ad Catholicam vnitatem redeuntibus potest exigere: sed vox illa *Filioque* potuit esse necessaria vt Catholicis ab haereticis discernerentur, potuit et Ecclesia fidei professionem, voce illa expressam, ab haereticis ad vnitatem catholicam redeuntibus exigere; ex suppositione scilicet quod sit haeresis dicere Spiritum S. non procedere a Filio, Ecclesia post haeresim illam damnatam oppositae Fidei pro-

professionem potuit ab haereticis ad eam venientibus requirere: iure ergo inserta vox illa Symbolo fuit; et iniusta est Graecorum aduersus Latinos de Symbolo corrupto querimonia.

Neque faciunt contra dicta Concilii Chalcedonensis decretum aliam Symboli expositionem fieri praeter Nicaenam et Constantinopolitanam vetans; Cyrilli dictum (1); Agathonis Papae, et Vigilii Epistolae: nec non vii. Synodi definitio, id prohibentes; nam loquantur, vt de Ephesino decreto dicebamus, de additione Fidei contraria, non de antiquae explicatione. Principio enim Chalcedonensis Synodus contra Nestorianos id sanxisse videtur, qui priuata auctoritate nouum Symbolum Nicaeno contrarium condere ausi fuerant. Ceterum Patres ipsi adfirmarunt Symbolum cum aliqua additione rectae fidei consona non esse alteram fidem. Cyrillus deinde (2), aduersus Nestorianos talia scripsit, quorum audaciam refractans Symbolum Athanasii et Photii, discipulorum Nestorii, Ephesina Synodus damnauit, definiens ne quisquam pro suo libitu Fidei professionem conscribere, et vulgare auderet, et eas proscribens, quae Nicaenae quomodolibet opponerentur. Agarho vero et ipse Symbolum conscripsit, in quo plura adduntur Nicaenae Fidei explicandae gratia: vnde vetare ille additiones non poterat. Articulus item de futura corporum Resurrectione, quem Vigilii immutandum dicit (3), in Symbolo Constantinopolitano fuit sufficienter expressus.

Non obest deinde, quod reponunt, additionem nemp: *Deiparae* factam non esse a PP. Concilii Ephesini, licet quam aptissima vox illa foret ad haeresim Nestorianam debellandam: quin nec PP. Chalcedonenses id fecerunt, etiamsi Act. v. exclamauerint nonnulli; »ad-» datur ad Symbolum S. Mariae esse *Deiparam*. Parum hoc vrger: B. enim Virgo Maria et *Christipara* est, et *Deipara*; peperit siquidem Christum Deum. Sed propter haeresim Eutychemis adserentis Mariam peperisse Christum quantum ad diuinam naturam, et *Deiparam* nominandam esse; propter haeresim Nestorianam Dei Matrem illam esse negantem, et *Christotocon* adpellantem, in Symbolo neque *Deipara*, neque *Christipara* nominata est; imo nec necessum fuit vocem eiusmodi addere: nam Christum Deum esse expresso articulo continebatur, scilicet, »et incarnatus est de Spiritu S. ex Maria Virgine, et homo factus est.«

At

(1) In Epist. ad Ioan. Anthioc.

(2) Idem in Epist. ad Acacium Melitensem.

(3) Epist. ad Eutychemum Patriarcham Constantinopolitanum.

At his in hunc modum delibatis pro vocis illius additione vindicanda; quonam tempore, quoue auctore Occidentis Ecclesia publice in Missa canere, vel Symbolo vocem illam intexere coeperit, videamus. AEnigma hoc est in re historica obscurissimum, quod nemo hactenus a se feliciter euolutum fuisse gloriari potuit. Quod enim dicere ausi sunt aliqui, id factum esse in secunda OEcumenica Synodo CP. pro ridiculo merito habetur. Emmanuel Calecas (4), et Genebrardus (5), Damasum huius additionis auctorem faciunt; idque institutum ab illo dicitur ad nouam compescendam haeresim, »vt » illud refelleret, quod gigni dicebatur a Filio«. Sed nullo teste probatur factum quod adducitur. Praeterquamquod Romanum Pontificem etiam post multa saecula reprobasse additionem illam scimus; quod falsitatis opinionationem conuincit. Iulianus Cardinalis et Andraeas Colossensis a vii. Generali Synodo particulam insertam tenent: quam sententiam Baronius amplectitur. Sed codex quem Iulianus exhibuit, fortassis non bonae notae est, vt Critici conendunt. S. Antoninus, et Sisinius Patriarcha CP. eam Nicolao I. adtribuunt, atque contigisse existimant circa annum 858: quod probabilissimum nobis videtur, ac factis historicis conformius. Ineunte siquidem saeculo nono Leo Papa III. probare noluit additionem de qua agitur; id in nix petentibus Concilii Aquisgranensis Legatis; sed eis hoc dedit responsum: »si prius quam ita cantaretur, interrogatus essem, ne insereretur vti que respondissem«. Neque his contentus, vt sibi quammaxime additionem displicere monstraret, iussit tabulis argenteis Symbolum insculpi, prout editum fuerat a centum quinquaginta Episcopis in Synodo secunda Generali. Narrat factum istud Photius in Epistola ad Patriarcham Aquileiensem. Verum quae a Leone adeo firmiter reiecta fuerat additio saeculi noni initio, a Romanis probata est eodem saeculo iam adulto, vt Photius ipse scribebat aduersus Nicolaum I. ad omnes Orientis Episcopos, dicens: »praeter illa, quae » commemorauimus absurda, sacrum et sanctum Symbolum, » cui Synodica omnia oecumenica suffragia inexpugnabile robur ad- » re adgressi sunt, oh mali daemonis medicamenta! Spiritum S. » non ex Patre solum, sed etiam ex Filio procedere, vanissime praedicantes«. Quin etiam Rathramnus Corbeiensis Monachus, qui Ni-

Tom. I.

Aaa

co-

(4) In Lib. contra Graecos.

(5) Lib. iii. de Trinit.

colai Papae temporibus, hoc est, circa annum 858. scripsit (6), argumenta confutat, quibus Photius, eique adhaerentes Episcopi, Occidentales opprimebant, qui particulam Symbolo inseruerant, his verbis: »hanc quoque blasphemiam propellendam decernentes Ecclesiae »Doctores, superaddidere Symbolo Spiritum S. de Filio quoque pro- »cedere; ne si de Patre tantum procedens diceretur, putaretur Fi- »lius, nec diceretur Spiritus Filii«.

Si quae ergo sententia, velut probabilis insequenda est, erit quam hucusque munire studuimus; licet nondum satis explorata illa sit.

Hoc interim compertum, in aliis prius id contigisse Ecclesiis, quam in Romana: additionem enim istam in Fidei professione posuit Ecclesia Hispana in Concilio I. Toletano ann. Christi 400. Eandem legimus in Concilio Toletano III. sub Recaredo Rege ann. 589. celebrato, insertam Symbolo CP., quod Princeps, ut suam fidem manifestaret, recitauit, addita voce illa. Eadem additio in Tolctanis IV. ann. 633. VI. ann. 639. VIII. ann. etiam 639. habito, XII. ann. 681. XIII. ann. 683. et XV. ann. 688.

Ecclesiae item Galliae, et Germaniae vocem illam ante Romanam Symbolo inseruere in Concilio Aquisgranensi, quod ann. 809. celebrarunt: ex quo deinde Concilio Legati ad Leonem III. missi sunt, Bernarius Wormatensium, Iesse Ambianensium, et Adalardus Abbas Corbeiensis, ut ab eo additio illa probaretur, et ut suaderent Symbolum Romae cantari cum tali additione debere inter Misarum solemniam.

Itaque Galliae et Germaniae Ecclesiae ante Romanam, Hispaniarum vero Ecclesia ante omnes vocem illam Symbolo inseruerunt, et inter solemniam cantare coeperunt. Id quod Gallis, Germanis, Romanisque Scriptoribus vnanimiter adstantibus, nostrae Hispaniae commendationem, ac decus pereximium quum praesererat, haud silentio praeterire debuimus.

(9) In Lib. II. pro Rom. Ecclesia contra Graecos.

CA-

CAPVT VII.

Explicantur vocabula quaedam ad scite de Trinitate loquendum: traduntur canones nonnulli ad vitandam falsiloquentiam.

In fine Librorum de Trinitate non abs re certe erit ad tollendam sermonis obscuritatem, in vsu quorundam vocabulorum sitam, quasdam tradere leges, illa eadem vocabula explicantes. Ad duo autem capita referri illa possunt: vel enim significant vnitatem essentiae, vel ad explicandam Personarum distinctionem deseruiunt. Quae duo complexus est Leo Papa de huius sacratissimi Mysterii intelligentia agens (1). Prioris itaque generis prima occurrit vox ipsamet *Vnius*, et *Vnitatis*, qua vnus Deus, et vna trium natura dicitur. Displicuit Lutero, Caluino, eisque similibus vocabulum istud, ac loquendi formula. Quid tamen inde? Rectissimus modus hic loquendi est, ab omni catholica vetustate sanctus, et fidelium vsu probatus: nihil siquidem in Patrum scriptis hac formula vnitatis, *vnus Deus, vnus Dominus*. Ita Athanasius (2), ita Augustinus (3), ita omnes de hoc Mysterio scribentes.

Rectissime item sentiunt, ac loquuntur, qui dicunt *Trinitatem esse vnam diuinitatem, et essentiam*, aut aliud simile, quod est tribus personis commune: ut Epiphanius (4), et Augustinus (5). In idem venit quod antiquitatis vsu tritum est, nempe, *vnus est Trinitas*: vnus enim idem ac Deus vnus, vna substantia, vna diuinitas est. Hoc sensu Cyprianus dixit (6), *tres vnus sunt*. Et Augustinus (7), id declarans: »Pater, inquit, et Filius, et Spiritus Sanctus »vnus propter indiuiduam, eandemque naturam. Aliud est enim vnus »sunt, aliud vnus est. Quando dicitur vnus sunt, etsi non dicatur »quid vnus, intelligitur vna substantia. Quando dicitur vnus est, de »duabus diuersisque substantiis, necesse est ut quaeratur quid vnus«. Hinc quum vocabulum *vnus* masculino genere ponitur, et dicitur *vnus*, singularitatem Personae significat; neque nomen substantiuum

Aaa 2

Deus

(1) In Tract. adu. Eutychem. et alios Haeret.
(2) In Epist. ad Serap.
(3) In ix. de Ciuitate Dei et alibi

passim. (4) Haeres. LXII. Epist. CXXII.
(5) Epist. LXXVII.
(6) In I. contra Maxim.

Deus illi responderet, nisi expr̄matur: si enim diceretur *Trinitas est vnus*, non Deus, sed vna Persona intelligeretur: quem proinde loquendi modum vsurpare non licet; est enim Sabellianum, et haereticum. Itaque rectissime dicitur, *Trinitas est vnum*, seu *tres vnum sunt*, non autem, *Christus vnum est*, sed *vnus*.

Quod si addatur substantiuum, recte etiam dicitur, *Sancta Trinitas vnus Deus*; quae quidem Trinitatis inuocatio in Ecclesia trita Caluino non placet. Verum illi placeat, necne, non multum interest; praesertim quum huic Ecclesiae vsui antiquorum auctoritas suffragetur: neque aliud nos deprecatione illa intelligimus, quam tres Personas Deum esse, vel e conuerso, quod Deus est personae tres, siue Deus est Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus.

At non *vnum* tantummodo, vel *vnus Deus* Trinitas adpellatur, sed etiam *vnitas* dicitur; non ita apte *vnio*, vt Patres animaduertunt; videtur enim vox ista inaequalitatem quodammodo inducere. Sed de his satis dictum est.

Addamus pauca de nominibus Personarum diuersitatem significantibus. Horum praecipuum est nomen *Trinitas*, quod sono ipso, et adpellatione sua nihil aliud nisi multitudinem significat. Vsurpatum illud fuit in Ecclesiae saeculo a Theophilo Antiocheno (8), ac Catholice retentum, et retinendum, quum numerum Personarum, quae relationibus constituuntur, significet; quin curiose nimis de nominis Etymologia curemus. Neque abiiciendas proinde iudicamus per antiquas, ac Patrum vsu probatas loquutiones, *Trina Deitas*, *Virginitas Trina*, *Trina Maiestas*, quibus tandem et Ecclesiae irreformabilis accessit auctoritas. Cauendum tamen in vocis *Triplex* vsurpatione. Quamuis enim inter voces *Trinus* et *Triplex* non videantur melioris notae Latini distinguere, vt multis demonstrat Petauius (9); inde docens vtramque indiscriminatim posse vsurpari; quum tamen in diuinitate, licet tres sint hypostases, non sit inter illas et Personarum compositio, dum recte nomen *Trinus* vsurpatur, nefas erit *Triplex* dicere; *Trinus* enim numerum trium significat; *Triplex* vero multiplicatam in tribus rationem. Sed adiuuenitur, inquit Petauius, apud nonnullos Graecos antiquiores nomen *Triplex*, dum de Deo loquuntur. Sit ita. Illi tamen plus nominis Etymologiam, quam mentis ideam per nomen huiusmodi expressam inspexerunt.

Eadem de causa cauendum in aliis quoque adiectiuis nominibus,

(8) Lib. II. ad Antylocum.

(9) Lib. VII. de Trinit. cap. 9.

bus, *Aeternus*, *Omnipotens*, *Immensus*, cet., vt Augustinus docet (10). Hinc haec est fides recta; » *Aeternus Pater*, aeternus Filius, » aeternus Spiritus Sanctus, non tamen tres aeterni. *Omnipotens Pater*, » *omnipotens Filius*, *omnipotens Spiritus Sanctus*, non tamen tres » *omnipotentes*«. Similiter de aliis; quemadmodum in Symbolo, quod vulgo Athanasio tribuitur, profitemur.

Vitandae praeterea sunt voces nonnullae, quae videntur Personarum pluralitatem excludere, vt *Vnicus*, *Singularis*, *Solitaris*: at si certa cautione verborum liquet Dei nomen pro substantia supponere, fas erit Deum vnicum adpellare, quatenus non sunt plures Dii; sicut vnicum Dei Filium dicimus, quia non sunt plures Filii; sed summa Dei postalat simplicitas vt potius vnum Deum, quam vnicum dicamus.

Est etiam in explicanda Personarum differentia cautio adhibenda vt alium, atque alium Patrem esse, et Filium proferamus, non tamen aliud et aliud: in neutro enim genere pronomina significare solent rem, non personam, vt Grammatici docent. Hinc Augustinus (11): » quid vis ire, inquit, in alteram partem, vt dicas, aliud est » *Pater*, Filius aliud? alius est; recte dicis: aliud; non recte. Alius » est enim Filius, quia non est ipse qui Pater; et alius Pater, quia » non ipse qui Filius, non tamen aliud; sed hoc ipsum est et Pa- » ter et Filius«. Et alibi (12): » si enim aliud est Pater, aliud Fi- » lius, aliud Spiritus Sanctus, iam non est vna Trinitas, sed diuisa » maiestas«.

Insuper aduertendum: quaelibet nomina substantiua absoluta de vnaquaque Persona, et de omnibus simul singulari tantum numero praedicari; immo et mutuo enunciari. Hinc rectissime dicitur: » Pa- » ter est sua omnipotentia, sua immensitas, sua bonitas, cet. Filius » est sua omnipotentia, sua aeternitas, cet. Spiritus Sanctus est sua » immensitas, sua bonitas, cet. Similiter. *Aeternitas* est omnipoten- » tia, *omnipotentia* est aeternitas; *bonitas* est sapientia«, cet. Sed non ita fas est dicere; » *Pater*, *Filius*, et *Spiritus Sanctus* sunt tres » aeternitates, tres bonitates, tres omnipotentiae, cet. « Exprimunt siquidem his vocabulis aliqua perfectio ad vnitatem substantiae spectans. Non abnegabimus tamen reperiri exemplum, quo adfirmetur Patrem non esse immensitatem, hanc non esse omnipotentiam, cet.;

ve-

(10) Tract. xxxix. in Ioann.

(12) Serm. 1. de Verb. Apost.

(11) Tract. xxxvi. in eundem.

cap. 3.

verum hoc erit intelligendum de ordine connotatorum ; quo ipso sensu exponenda alia sunt, quaecumque ad connotata possunt referri, vt *voluntas in Deo intelligit, intellectus vult*. Legimus enim in Augustino (13), «scientia tua est, et vult incommutabiliter; et voluntas tua scit, et vult incommutabiliter». Verum relatiua nomina, quoniam inuicem opponuntur, nullo pacto inuicem enunciari possunt, propter distinctionem inter eadem repertam. Vnde haud licet pronunciare, *Pater est Filius, aut Paternitas est Filiatio*. Ex opposito autem, quia relatiua inter et essentialia nulla reperitur intrinseca differentia, sensu rectissimo, atque orthodoxo dici poterit, *Essentia est Pater, Filius, et Spiritus Sanctus. Essentia est Paternitas, Essentia est Filiatio*, aliaque his similia.

Tandem adnotandum; verissimam aequae ac rectissimam loquendi formulam teneri, dum dicitur tres Personas coaeternas esse, et coaequales sibi; quemadmodum in Athanasiano Symbolo continetur. Atque, quin hic varios referamus modos, quibus de Schola Theologi verba Symboli vexauerunt, ex adiecta particula communionis et societatis omnis tollitur multiplicatis inuidia: nam et tres Personas consubstantiales, et aequales vulgo dicimus.

Videmur enim nobis non de his quae caput hocce expostulabat solum, sed et de toto Trinitatis Mystero, quo tandem prima nostrarum Institutionum pars finiebat, dixisse satis. In quibus omnibus a nobis pro ingenoli tenuitate elucidatis, si quid peccauimus, aut minus caute protulimus, vtatur poscimus Ecclesia iure suo; sumus enim retractationi parati. Ei interim «honor sit, laus, et benedictio, qui trinus et vnus Deus extat ante saecula. Amen.

(13) In XIII. de Ciuit. Dei, cap. 13.

EXPLICIT PRIMA PARS.

